

Aesthetics, theory and critique of literary existentialism

Естетика, теорія і критика літературного екзистенціалізму

Leonid Kozubenko

Ph. D. in Pedagogy

Associate Professor

Леонід Козубенко

кандидат педагогічних наук

доцент

E-mail: leonidkozubenko@gmail.com

orcid: 0000-0002-1548-3362

*Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University*

30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi,
Kyiv Reg., Ukraine, 08401

*ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний
університет*

*імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав-Хмельницький,
Київська обл., Україна, 08401*

Original manuscript received: May 01, 2019

Revised manuscript accepted May 05, 2019

ABSTRACT

The article deals with the problem of aesthetics, theory and critique of literary existentialism. Attention is drawn to the fact that modern existentialism adopted the Nietzschean concept of the nature of artistic creativity, which is based on the thesis of two main principles of human spiritual activity and its attitude to life: “Dionysian” and “Apollonian”. The first is the spontaneous beginning, the emotional element, the primary instincts, as unconscious, which was expressed in myth creation. For F. Nietzsche it was the only way to reveal the meaning and joy of human existence. Apollo’s origin is a conscious perception of life, which subordinates everything in art to the “free” will of man. F. Nietzsche favored the divine-artistic, aristocratic Apollonian art.

The third source of modern existentialism is the phenomenology of E. Husserl, his doctrine of “pure consciousness” and “pure essence”.

The aesthetic concepts of existentialism were based on such axioms as the recognition of the true individual existence of a person, such as the need for an individual’s orientation towards the inner self, the space of subjective desires, as an opportunity to cognize the “existential” only through intuition.

French philosopher and writer Jean Paul Sartre expressed the understanding of the individual of his contemporary society as an alienated entity, submitting alienation as a general position. Personality is eliminated

from history, is subordinated to collective forms of life, economic elements, the state, and forced standards. Literary activity seemed to Sartorius as one of the few forms of expression of human activity, the most limited way of combining personality and society.

J.-P. Sartre believes that the work of art, its aesthetic qualities arise when the artist treats the unreal. In the works of art there is no direct, direct reflection of reality. The connection of art to reality, in its presentation, occurs through the “ensemble of unreal objects”, real is only an aesthetic pleasure.

The main idea of the aesthetics of existentialism in the work of A. Camus is to affirm the absurdity of human existence, its loss in the world of incomprehensibility of the ultimate meaning of being. Curious thought of the person, being convinced of the impossibility to penetrate the mysteries of the surrounding world, is content with the image of his chaotic variety. And here the art belongs to the decisive role. A. Camus understands works of art as an expression of renunciation of thought from self-deception.

Key words: *existentialism, aesthetics, theory, critique, personality, society, literature, essay.*

Вступ

З філософією екзистенціалізму пов'язаний літературний напрям, який отримав найбільш інтенсивний розвиток у Франції в 30 – 40-ві роки у творчості Жана Поля Сартра і Альбера Камю, які створили свою естетику, літературну теорію та критику. Проникнення екзистенціалізму в естетику і художню творчість знайшло відображення в певній мірі у літературній критиці.

Родоначальником філософського екзистенціалізму є датський філософ Серен К'єркегор (1813 – 1855), який не визначав філософію як наукову систему, а розглядав її як міркування про буття на основі свого особистого існування (екзистенції). Пізнати істину в цьому випадку означало «пізнати себе в екзистенції». Інтимний досвід окремої людини С. К'єркегор протиставляв інтелектуальному пізнанню, заперечуючи можливість логічного мислення. В пошуках гуманістичної мети існування людини він звернувся до мистецтва як до найпліднішого пізнання істини через самого себе («екзистенціювання»). Наука підмінювалась у даному випадку художньою творчістю, більш «духотвореною» організацією свідомості.

Мета статті – дослідити проблему естетики, теорії і критики літературного екзистенціалізму, яка знайшла відображення у працях Ж.-П. Сартра і А. Камю.

Матеріал і методи досліджень

Методи дослідження: *теоретичні* (аналіз та узагальнення літературознавчих джерел), *емпіричні* (спостереження, порівняння).

Результати та їх обговорення

Сучасний екзистенціалізм сприйняв ніцшеанську концепцію природи художньої творчості, в основі якої лежить теза про два головні начала духовної діяльності людини і її ставлення до життя: «діонісійське» та «аполлонівське». Перше являє собою стихійне начало, емоційну стихію, первинні інстинкти, як неусвідомлене, що отримало вираження у міфотворчості. Для Ф. Ніцше воно було єдиним способом розкриття сенсу й радості людського існування. Аполлонівське начало – свідоме сприйняття життя, яке підпорядковує все у мистецтві «свободній» волі людини. Ф. Ніцше виступав за божественно-художнє, аристократичне аполлонівське мистецтво.

Третім джерелом сучасного екзистенціалізму є феноменологія Е. Гуссерля, його вчення про «чисту свідомість» і «чисту сутність».

Естетичні концепції екзистенціалізму ґрунтувались на таких аксіомах, як визнання істинним індивідуальне існування людини, як необхідність орієнтації індивіда на внутрішнє «я», простір суб'єктивних бажань, як можливість пізнання «екзистенції» тільки за допомогою інтуїції.

Французький філософ і письменник Жан Поль Сартр (1905 – 1980) у філософському трактаті «Буття і ніщо» (1943) і в рецензії на роман А. Камю «Сторонній» (1943) виразив розуміння індивіда сучасного йому суспільства як відчуженої істоти, подаючи відчуження як загальне становище. Особистість усунена від історії, підпорядкована колективним формам життя, економічній стихії, державі, примусовим стандартам. Ж.-П. Сартр виявляє солідарність з Камю у визнанні абсурдності людського існування: «Первісна абсурдність – це перш за все розлад, розлад між людською жадобою єднання з світом і непоборним дуалізмом розуму та природи, між пориванням людини до вічного і кінцевим характером її існування, між «неспокоєм», який складає саму її суть, і даремністю всіх її зусиль. Смерть, непереборна різноманітність людських істин і людських існувань, неінтелігубність дійсності, випадковість – такими є полюси абсурду» (Називають вещи своїми іменами, 1986: 93).

Літературна діяльність уявлялась Ж.-П. Сартру як одна із небагатьох форм вираження людської активності, найбільш обмеженим способом поєднання особистості й суспільства. Цій проблематиці була присвячена серія журнальних статей, об'єднаних у збірці «Що таке література?» (1947). В них Ж.-П. Сартр висуває вимогу соціальної й історичної відповідальності митця, «ангажованості» літератури, що перегукується з марксистським розумінням соціальної значимості мистецтва. В той же час він утверджує ілюзорність прекрасного і окремого твору мистецтва: «Прозаїк є людиною, яка вибрала особливий спосіб вторинної дії, яку можна було б назвати дією через викриття. Отже, було б законним поставити йому друге запитання: який аспект світу хочеш ти викрити, яку саме зміну хочеш ти внести у світ цим викриттям.

«Ангажований» письменник знає, що слово є дією: він знає, що викривати означає змінювати і що можна викривати, тільки проектуючи щось змінити» (Називають вещи своїми именами, 1986: 109).

Підкреслюючи, що письменник (як і будь-яка людина) знаходиться у певній ситуації, яка вимагає вибору позиції, Ж.-П. Сартр називає Флобера і Гонкура відповідальними за репресії, які настали після падіння Комуни, тому що вони не написали жодної строчки, щоб цьому завадити: «Скажуть – це була не їхня справа. Але ж процес Каласа був справою Вольтера? А засудження Дрейфуса було справою Золя?.. Кожний із цих авторів у певних обставинах свого життя виважив свою письменницьку відповідальність» (Писателі Франції о літературі, 1978: 266).

Усі види мистецтва для Ж.-П. Сартра поділяються на два типи за своїм ставленням до реального світу: на літературу, яка повинна бути «ангажованою», та поезію й музику, які бути такими не повинні

Кожний творчий акт, мета всіх людських заходів, розуміється Ж.-П. Сартром як звільнення людини для того, щоб вона у всіх ситуаціях могла вибрати життя: «Кожна картина, кожна книга є відновленням тотальності буття... Адже не викликає сумнівів, що кінцева мета мистецтва – відновити цей світ, демонструючи його таким яким він є, але так, начебто він мав джерело у людській свободі» (Sartre J.-P., 1948: 106).

Ж.-П. Сартр вважає, що художність твору, його естетичні властивості виникають при зверненні митця до ірреального. В творах мистецтва немає прямого, безпосереднього відображення дійсності. Зв'язок мистецтва з дійсністю, в його уявленні, відбувається через «ансамбль ірреальних об'єктів», реальною є лише естетична насолода.

На відміну від З. Фрейда Ж.-П. Сартр відмовлявся розглядати біологічні риси особистості в якості основних причин її поведінки. Цінність психоаналізу для нього полягала у можливості з його допомогою зрозуміти духовну еволюцію особистості. Особливо важливим Ж.-П. Сартр вважав вияв соціальних впливів на особистість у період раннього дитинства, коли тільки починається її становлення.

В 60-ті роки Ж.-П. Сартр намагається пов'язати екзистенціалізм з марксизмом, убачаючи в останньому силу, яка перебудовує мислення. Але марксизм, в його уявленні, є лише одним із орієнтирів, свідченням соціальної приналежності, але не особистості. В одному із останніх літературних маніфестів Ж.-П. Сартра, в передмові до роману Пюїга «Незавершене» (1970) він заявляє про «крах реалізму» через зникнення реальності. Від реалістичного роману, на його думку, залишились лише технічні засоби.

Вираженням естетичних та літературознавчих поглядів Альбера Камю (1913 – 1960) є заключний розділ його філософського трактату «Міф про Сізіфа» (1942), головна ідея якого полягає в утвердженні абсурдності існування людини, її загубленості у світі незбагненності кінцевого сенсу буття. «Абсурд» стає предметом зображення у кожному

художньому творі Камю. Він «народжується від відмови розуму шукати внутрішню логіку конкретного» і «знаменує собою перемогу плотського» (Camus, 1965: 176). Допитлива думка людини, переконавшись у неможливості проникнути у таємниці оточуючого світу, задовольняється зображенням його хаотичного різноманіття. І тут-то мистецтву належить вирішальна роль. Камю розуміє твори мистецтва як вираження «зречення думки від свого самообману».

В подальшому «естетика абсурду» змінюється у А. Камю «естетикою бунту». Не вірячи в можливість пізнання буття, він робить виключення для самої людини і віддає перевагу аналітико-психологічному роману. В двох виступах при врученні Нобелівської премії в 1957 р. А. Камю дав розгорнутий портрет справжнього письменника, висловивши при цьому і свою концепцію творчості: «У письменника немає більше надії на те, що він зуміє триматися в стороні, вдаючись до дум та видінь, які йому є дорогими... Сьогодні все змінилось, мовчання набуло страхітливого смислу... Теорія мистецтва для мистецтва є не що інше, як проголошення права на безвідповідальність... У моїх очах мистецтво – це не усамітнена насолода. Воно є засобом викликати хвилювання у великої кількості людей, пропонуючи їм виключні образи страждань і радощів, які відчувають усі». Митець уявлявся Камю як «вільний стрілець», служитель красі, яка не причетна до партійності, а «перебуває на службі... лише у страждання або свободи» (Camus, 1965: 1079). У найбільш значних творах А. Камю головний акцент ставиться на тому, що середовище не відіграє особливої ролі, все залежить від того, який вибір зробить людина.

Висновки

Естетика, теорія і критика літературного екзистенціалізму знайшла своє яскраве вираження в творчості Ж.-П. Сартра і А. Камю. Теоретики цього напрямку звертали увагу на те, що людська особистість виступає подвижником, тому їй доводиться жертвувати собою, аби виправдати своє існування. Вже самим актом народження вона виявляється закинута у світ без волі і бажання. А з моменту появи у світі людина отримує від природи смертний вирок, термін виконання якого їй невідомий. Літературний екзистенціалізм передбачав, що прибічники цієї течії зосередять головну увагу на особистості та її самотворенні. Саме тому погляди на людину, з точки зору цієї філософії, відрізняються від поглядів більш ранніх періодів та художніх течій.

Література

1. Называть вещи своими именами. Программные выступления мастеров западноевропейской литературы XX века. Москва: Прогресс, 1986. 638 с.
2. Писатели Франции о литературе. Москва: Прогресс, 1978. 470 с.
3. Camus A. Essais. Paris: Gallimard. Bibliotheque de la Pleade, 1965.
4. Sartre J.-P. Situations. II. Paris: Gallimard, 1948.

References

(Транслітерація)

1. Nazyvat veshhi svoimi imenami. Programmnye vystuplenija masterov zapadnoevropejskoj literatury XX veka. Moskva: Progress, 1986. 638 s. [in Russian].
2. Pisateli Francii o literature. Moskva: Progress, 1978. 470 s. [in Russian].
3. Camus A. Essais. Paris: Gallimard. Bibliotheque de la Pleade, 1965.
4. Sartre J.-P. Situations. II. Paris: Gallimard, 1948.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядається проблема естетики, теорії і критики літературного екзистенціалізму. Звертається увага на те, що сучасний екзистенціалізм сприйняв ніцшеанську концепцію природи художньої творчості, в основі якої лежить теза про два головні начала духовної діяльності людини і її ставлення до життя: «діонісійське» та «аполлонівське».

Третім джерелом сучасного екзистенціалізму є феноменологія Е. Гуссерля, його вчення про «чисту свідомість» і «чисту сутність».

Естетичні концепції екзистенціалізму ґрунтувались на таких аксіомах, як визнання істинним індивідуальне існування людини, як необхідність орієнтації індивіда на внутрішнє «я», простір суб'єктивних бажань, як можливість пізнання «екзистенції» тільки за допомогою інтуїції.

Ключові слова: екзистенціалізм, естетика, теорія, критика, особистість, суспільство, література, твір.

Козубенко Л.Н. Эстетика, теория и критика литературного экзистенциализма

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается проблема эстетики, теории и критики литературного экзистенциализма. Обращается внимание на то, что современный экзистенциализм воспринял ницшеанскую концепцию природы художественного творчества, в основе которой лежит тезис о двух главных началах духовной деятельности человека и его отношение к жизни: «дионисийское» и «аполлоновское».

Третьим источником современного экзистенциализма является феноменология Э. Гуссерля, его учение о «чистом сознании» и «чистой сущности».

Эстетические концепции экзистенциализма основывались на таких аксиомах, как признание истинным индивидуальное существование человека, как необходимость ориентации индивида на внутреннее «я», пространство субъективных желаний, как возможность познания «экзистенции» только с помощью интуиции.

Ключевые слова: экзистенциализм, эстетика, теория, критика, личность, общество, литература, произведение.